

Розділ

2

ГЕНДЕРОВАНІ ВЛАДИ: про теорію дискурсивних влад

Прямі і дискурсивні влади

Що таке дискурсивні влади

Коли місце влади порожнє...

**Коли і чому з'явився дискурсивний тип влади:
персоналізація людей та ефективізація тіл**

Норми, нормативність і нормальність.

Творення девіацій

Чи можливо чинити опір дискурсивній владі?

Після ознайомлення з цим розділом ви зможете:

- 1) підсумувати, як видозмінювались форми влади в різні історичні періоди;
- 2) пояснити, що таке дискурсивна влада (за Фуко) і чому її не завжди легко помітити;
- 3) інтерпретувати твердження Фуко про те, що в сучасному суспільстві “місце влади – порожнє”;
- 4) аналізувати ознаки і вияви дискурсивної влади в соціальних практиках, включно із власним досвідом;
- 5) тлумачити, про який саме різновид влади йдеться, коли говорять, що медіа – це “четверта влада”;
- 6) аргументувати тезу, що дискурсивні влади пов’язані з тілесністю;
- 7) пояснити ідею Фуко, що “норма” є каральною санкцією;
- 8) інтерпретувати, як влада, що контролює і обмежує, є водночас продуктивною;
- 9) назвати три основні механізми, через які відбувається “дисциплінування тіл”;
- 10) запропонувати міркування, як дискурсивна влада пов’язана з гендером;
- 11) прогнозувати, як можлива зміна дискурсивних гендерованих влад.

Прямі і дискурсивні влади

Влада – одне з найскладніших і водночас найважливіших питань гендерної теорії. У цьому розділі ми розглянемо ту концепцію влади, яка, починаючи з кінця ХХ століття, має найсуттєвіший вплив на гендерну теорію. Ця концепція належить французькому філософу Мішелю Фуко. Сам Фуко не досліджував гендерну тематику, але його теоретичні філософські ідеї продуктивно застосували до гендерної проблематики феміністичні теоретикині, такі як Сандра Барткі, Джудіт Батлер, Яна Савіцкі та багато інших.

У 1960-1980-і роки в низці своїх праць Мішель Фуко запропонував і розвинув теорію про те, як видозмінювались форми влади в різні історичні періоди. Філософ показав, що в домодер-

ний час влада зосереджувалась у руках окремих людей, “суверенів”. Суверени мали “владу над життям”, що виявлялось у праві відбирати життя інших людей (або утримуватись від цього права, тобто дарувати життя). Така вертикальна влада суверенів реалізовувалась переважно як “інстанція позбавлення, механізм відбирання, право присвоєння”, найвищим прагненням такої влади було “заволодіти життям, щоб знищити його” (Фуко 1996, 238, 239).

У сучасних демократичних суспільствах більшість царин суспільного життя ґрунтовано на договірній, **ліберальній** взаємодії. Важливими цінностями проголошуються права і

Ліберальна (взаємодія) – вільна, на правовій, договірній основі.

Класна книжка + класне кіно!

Художній фільм **“Володар мух”** режисера Гаррі Хука (США, 1990) було знято за однойменним романом Вільяма Голдінґа. За цей твір автор отримав Нобелівську премію з літератури. У романі і фільмі йдеться про те, як група хлопчиків-підлітків, курсантів британської військової школи дивовижним чином врятувалась після авіакатастрофи й опинилась на безлюдному тропічному острові. Вони починають самостійне життя й боротьбу за владу та лідерство у ватазі. Фільм є чудовою ілюстрацією встановлення і функціонування авторитарних, вертикальних, репресивних влад.

свободи кожної людини. Однак й цю владу ми легко ідентифікуємо як владу і розпізнаємо її вертикальну структуру, ми чітко розрізняємо підпорядкування і знаємо, хто керує, а хто виконує розпорядження. (Водночас, навіть у демократичних державах є кілька соціальних інститутів – наприклад армія та поліція – які за певних умов можуть чинити примус і посягати на людське життя, обґрунтовуючи це необхідністю захищати окремих людей, групи осіб чи держави).

Такі форми влади, що здійснюються згори вниз і мають вертикальну структуру або реалізуються безпосереднім фізичним притиском, ми легко розпізнаємо як владу. Назвемо такі влади *прямими*.

Попри це, пише Фуко, починаючи з **ранньомодерних** часів, у суспільстві почали все більше запроваджуватись ще інші форми влади, які не є вертикальними, вони діють не згори вниз, не належать певній особі, вони розсіяні в суспільстві, вони горизонтальні, непомітні, їх нелегко розпізнати як влади, але які легко контролюють великі маси людей і керують ними. Фуко назвав ці форми влади *владами дискурсу*, або

ще – *дискурсивними владами*. Поява теорії дискурсивних влад дала поштовх для нового розвитку гендерної теорії у 1980-і роки, і ця теорія залишається актуальною дотепер.

Що таке дискурсивні влади

Повернімось на мить до карикатури 1.1 про женихання семінариста. Ми вже звертали увагу в попередньому розділі на те, що всі дійові особи на карикатурі насажені різними повноваженнями. Молодий чоловік демонструє найвищий ступінь мобільності й самостійності: він має право навідатись до оселі іншої родини, має повноваження оглядати, оцінювати дівчину, він провадить розмову і робить вибір. Мати дівчини, доросла жінка, господиня, є активною співрозмовницею, вона оцінила семінариста як хорошу партію для доньки,

Ранньомодерний, модерний час – періоди, що прийшли на зміну середньовіччю; модернізацію найчастіше описують як перехід від землеробства до машинного виробництва (індустріалізація), з села до міста (урбанізація), від феодалізму до капіталізму, від родових громад до умовних спільнот (націй).

прихвалює доньку, заохочує семінариста одружитись. Дівчина пасивна, вона захована в глибині кімнат, не бере участі в розмові, не висловлює своїх очікувань і не може вчинити дій, рівнозначних семінаристовим – прийти в гості до нього, оглядати його.

Усім трьом особам, отже, делеговано різні можливості й повноваження. Питання полягає в тому, під дією чого встановились ці повноваження? Якщо вони розподілені нерівномірно (нерівномірно між людьми одного віку, але різними за статтю, а також між людьми одної статі, але різними за віком), хто змушує їх розподілятися саме так, а потім під дією чого утримується цей дисбаланс? Або, інакше кажучи, де джерело влади, хто її продукує, як вона діє?

Пересічні міркування щодо того, як діє влада, зазвичай говорять про її належність комусь, зосередженість у чіхось руках. Таке потрактування влади добре підходить для пояснення макрорівнів владної організації суспільства – держави, економіки чи

права, – але воно не здатне пояснити міради владних стосунків на мікрорівні, як-от ті, що відтворені на карикатурі.

Фуко пропонує теорію влад, що регулюють взаємодії на мікрорівнях. Такою, каже Фуко, є влада загально-визнаних знань, правил, уявлень, установлених норм, із якими всі погоджуються і яких дотримуються. Цю всепроникну *владу-знання*, що організовує наше суспільство не менш ефективно, ніж вертикальні влади, Фуко і назвав *дискурсивною*.

Ця влада знань і норм діє в той спосіб, що розмежує в суспільстві групи людей за певною ознакою і встановлює між цими групами стосунки нерівності. Будь-яка ознака може відіграти роль розмежувальної – морфологія статевих органів, етнічність, колір шкіри, колір волосся чи очей, мова, місце проживання, вік, сексуальність та багато інших (див. практикум унизу сторінки). Як наслідок цих дій дискурсивної влади, з'являються різні ієрархізовані (нерівні) групи – гендерні, расові, вікові тощо. Так, із

Практикум Які групи людей були дискурсивно створені в різні періоди історії на основі таких ознак:

- а) колір очей, волосся, форма черепа, носа (наприклад, світлі очі й волосся, овальний череп свідчили про...), наведіть ще приклади;
- б) одруженість/неодруженість (наприклад, неодружені жінки віком понад 20 років були...; неодружені жінки, що народили дитину, були...), наведіть ще приклади;
- в) мова (наприклад, використання української мови призводило до..., незнання української мови призводило до...), наведіть ще приклади.

Назвіть історичні періоди, коли ці ознаки мали значення. На вашу думку, чи тоді конструювання груп як різних супроводжувалося створенням нерівності?

позицій фукіанської теорії, *дискурс (влада-знання) конструює групи людей і нерівності*.

Коли ми стверджуємо, що гендер – *конструйований*, це означає не тільки те, що він історично чи культурно змінний, *але також і те, що він породжений, створений дискурсивною владою*. Ще по-іншому можна сказати, що жінки і чоловіки є соціальними групами, які створила влада дискурсу.

Якщо повернутись до теми повноважень осіб на малюнку, то, з погляду фукіанської теорії, відповідь на питання: де ж джерело влади? – полягатиме в тому, що джерела влади нема. Влада – всюди. По-різному уповноважуючи людей, вона надає структури їх взаємодіям, створює і самостійного семінариста, і незвичну дівчину, яку не беруть заміж, і матір неодруженої доньки, і шляхтянку. Влада не належить цим суб'єктам, але творить їх і виявляється через них.

Коли місце влади порожнє...

Саме тому, що дискурсивна влада не “належить” конкретній особі, Фуко говорив, що місце влади – порожнє. Адже дискурсивна влада не має єдиного центру, вона розлита в суспільстві, пронизує його, мов капіляри, які мало хто помічає, але все соціальне тіло організоване і насичене ними. Ось як описує дискурсивні влади Майкл Кіммел:

Влада – це і не позиція, і не надбаня; вона взагалі не є якоюсь “річчю”. З нею не можна “покітчити”, як з якоюсь віджилою ідеологією. Влада <...> тісно вилетена в полотнище на-

шого життя. Це оболонка наших взаємин і стрижень наших інституцій. І вона настільки врослася в наше життя, що стала якнайменш помітною для тих, хто якнайбільше наділений нею (Кіммел 2003, 145).

Непомітність – ще одна важлива риса дискурсивних влад. Адже правила і норми, що організують наше життя, є для нас очевидними, вони є частиною “здорового глузду”, ми інколи навіть не помічаємо їх. Наприклад, для якоїсь сторонньої особи з-поза меж нашої цивілізації може видатись дивним звичай, коли в групі деякі особи вибірково “мацають” одні одних за руку, вітаючись. Але для нас традиція потискати руки між чоловіками видається цілком очевидною і звичною. Ми рідко бачимо в ній один із механізмів повсякденного гендерування, визначення чоловіків у групі й означення їх групової солідарності. Отак, дискурсивна влада непомітно наявна цілкомовсюди, вона виповнює наше повсякдення, регламентує його і контролює.

Горизонтальність, децентралізованість, невидимість – ось засадничі ознаки дискурсивних влад.

Не тільки гендер, але й інші конструйовані соціальні феномени створені дискурсом/владою. Такими є і знання, суспільна думка – вони організовані дискурсивно. Медії неспроста назвали “четвертою владою” (поряд із законодавчою, виконавчою та судовою владами), бо вони мають повноваження створювати і поширювати дискурси – механізми облаштування невидимих влад.

Коли і чому з'явився дискурсивний тип влади: персоналізація людей та ефективізація тіл

У домодерній Європі, що більше особа мала влади і володіла “правом відбирати життя”, то більше вона виділялась як *індивід*. Постаті влади – суверенів та вельмож – увіковічували в літописах, художніх полотнищах, пам'ятниках, життєвих хроніках, генеалогіях, що було, за висловлюванням Фуко, “процедурами висхідної індивідуалізації” (Фуко 1999, 281). Бути тими, кого вивчають і кого описують, було привілеєм і маніфестацією влади. Прості ж люди того часу перебували “нижче порогу опису”, вони залишались у тіні, безликими й однотипними, “червами землі” (Фуко 1999, 279).

Із ранньомодерних часів здійснення влади поступово починає мінятися: влада стає анонімнішою, деперсоналізованою (знеособленою), а звичайні люди, навпаки, здобувають індивідуальність. “Що анонімнішою й функціональнішою стає влада, то індивідуалізованішими стають ті, над ким вона здійснюється,” – пише Фуко (Фуко 1999, 281). Таку індивідуалізацію Фуко назвав “низхідною”.

Зміна типу влади в ранньомодерному світі була тісно пов'язана з тим, що цінність кожного окремого людського тіла почала зростати. Фуко стверджує, що з анонімних мас формується “населення”, від якого залежить благополуччя країн:

Одним із великих нововведень у техніках влади в XVIII столітті стала поява “населення” як економічної і

політичної проблеми: населення-багатство, населення-робоча сила, або працездатність... Уряди помічають, що вони мають справу не просто з окремими підданими, чи навіть “народом”, але з “населенням”: з його <...> народжуваністю, смертністю, тривалістю життя, плодючістю, станом здоров'я, частотою захворюваності, способом харчування та житлом (Фуко 1996, 120).

Нові цінні для держав продуктивні тіла потрапляють у дослідницьке поле нових наук – історії, антропології, медицини, демографії, педагогіки. Ті, хто раніше перебували нижче межі опису, стають об'єктами прискіпливого спостереження, їх все активніше документують, переписують, записують традиції, вивчають умови життя, заміряють фізичні параметри, фіксують культурні норми. Цей процес вивчення і догляду за “населенням” був тісно вплетений у нові технології здійснення влади. В індивідів і груп людей з'являються ідентичності й “соціальні портрети” – імена, класи, етнічність, освіта, професії, діагнози. Ці все більш індивідуалізовані, класифіковані, порашовані тіла стають щораз більш видимими. А видимість і впорядкованість індивідуалізованих тіл стає умовою, механізмом здійснення постійного контролю за ними, або, як пише Фуко, “нагляду”: “У дисципліні саме суб'єкти мають бути видимими. Їх видимість свідчить про накинута на них вузду влади. Саме факт постійної видимості, можливості бути побаченими втримує дисциплінованого індивіда в підпорядкуванні” (Фуко 1999, 273). Персоналізована особа стає об'єктом

анонімної влади, її непомітної, але постійної уваги і безугавного нагляду. Влада нав'язує тим, кого підпорядковує, принцип примусової видимості.

Нагляд, дисципліна і контроль є засобами збільшення ефективності, продуктивності, вправності, витривалості тіла. Для досягнень цих ефектів тіла почали формуватись численні нові **соціальні інститути**. Такими інститутами стають медицина, школа, армія та багато інших. Фуко чимало уваги присвятив аналізу соціальних інститутів і показав їх засадничу важливість у примноженні продуктивності людського тіла й здійсненні нагляду за ним. За посередництвом цих інститутів через міриади мікротехнік людське тіло знає постійного навчання, тренування, муштри, вишколу, освіти, а також постійного нагляду і контролю.

Як ви могли помітити, дискурсивні влади націлені на тіло, пов'язані з тілесним існуванням людини: здоров'ям, тривалістю життя, репродуктивністю, ефективністю, навиками, сексуальністю. Фуко наголошував, що дискурсивна влада не тільки контролює і обмежує, але також є продуктивною, адже її головна роль полягає в тому, щоб “забезпечувати, підтримувати, укріплювати, примножувати життя і впорядковувати його”:

“Відбирання” потроху перестає бути її [влади] найтиповішою формою, а стає лиш одним з елементів, поряд з іншими, що посідають функції стимулювати, посилювати, контролювати, наглядати, примножувати й організувати сили, які влада собі підпорядковує, – влада, що покликає на рідше продукувати сили, приму-

щувати їх рости і впорядковувати, а не перешкоджати їм, примушувати їх скоритися або їх зруйнувати.

Можна було б сказати, що колишнє право *примусити* померти або *зберегти* життя змінилось владою *примусити* жити і *відхилити* смерть (Фуко 1996, 239–241).

Норми, нормативність і нормальність. Творення девіацій

Фуко писав, що дисциплінарна влада діє, реалізовується через три механізми: *нагляд* (він здійснюється через школи, армію, медицину, сім'ю тощо), *нормалізуючу санкцію* (тобто покару, якщо норму порушено), та *екзамен* (який “комбінує ієрархічний нагляд і нормалізуючу покару, забезпечує найважливіші дисциплінарні функції розподілу та класифікації” (Фуко 1999, 281)).

Соціальні інститути – у соціальних науках слово *інститут* має ширше значення, ніж організація. Це внутрішньосоціальне утворення, стійка система принципів і правил, що організують різні сфери соціального життя, вони встановлюють “правила гри”, за якими функціонує публічна і приватна сфери. Соціальними інститутами є освіта, ринок праці, спорт, мова, правова система, медицина, релігія, а також сім'я, материнство, батьківство, сексуальність; може бути інститут материнства, інститут сім'ї, інститут медицини тощо.

Девіація – відхилення від соціально схвалених норм. Форми сексуальності, гендерних репрезентацій чи гендерної поведінки, що різнилися від соціальної норми, вважали медичною проблемою, патологією.

Молодий семінарист на карикатурі екзаменує кандидатку в дружини на її відповідність нормі. Нетиповість заняття дівчини (ненормативність, незвичність) семінарист означає як ненормальність, відхилення, девіація – “чудо природи!” Зауважте, що семінарист не стільки “має” владу, скільки “виражає” владу. Сам, власною волею чи наказом, він не може змусити дівчину діяти інакше. Але через його дії реалізується влада дискурсу. Дівчина порушила норму і буде покарана – її можуть не взяти заміж. У цьому і полягає нормалізуюча санкція: особа, що порушує норму, може бути статусно і економічно упослідженою, вилученою, маргіналізованою.

Вістря гумору цієї карикатури націлене проти емансипаційних змін у житті жінок, а сам малюнок, відтак, також діє на підтримку наявного гендерного режиму.

Створення знань про “норму” і “девіації” є засадничою складовою дії дисциплінарних, дискурсивних влад. Дискурс встановлює норму і є владою. Аби зрозуміти, як функціонує дисциплінарний режим влади-знання, який створює виключення, групи маргіналізованих, ознайомтеся з віркою про життєвий досвід першої в Росії жінки-докторки наук Марії Безобразової.

Чи можливо чинити опір дискурсивній владі?

До 1960-х років увага феміністичної критики була зосереджена здебільшого на проблемах правового (законодавчого) обмеження жінок і домашнього на-

силля. Ці обмеження є суттєвими чинниками гендерної нерівності, та це лиш найочевидніші вияви влади, яка в цих випадках набуває прямих форм – вертикальної структури і фізичної агресії. Міриади інших, менш помітних механізмів встановлення влади залишались невидимими. Теорія дискурсивних влад Фуко допомогла оприявнити їх, навчила їх помічати і розрізняти, що, своєю чергою, посприяло докладнішому розумінню, як облаштована гендерна владна взаємодія. Теорія дискурсивних влад дала змогу побачити владу і там, де вона раніше не була помітною чи очевидною, там, де нема прямого насилля, законодавчої заборони чи видимих утисків.

Доки увага зосереджувалась на прикладах прямого обмеження прав і свобод, способи подолання нерівностей були очевидними: слід змінювати закони, робити їх гендерно чутливими, долати домашнє насилля, боротись за рівну представленість жінок в органах влади, перерозподіляти владу між тими, хто її мають, і тими, хто її позбавлені.

Але чи можливо скинути владу, коли вона горизонтальна? Чи можливо боротися з владою, якщо вона непомітна? Чи можливо протистояти владі, яка не зосереджена в чийось руках, а “розлита в суспільстві”? Як перерозподіляти владу, коли нею ніхто не “володіє”?

Чи можлива протидія гендерним владам, коли вони дискурсивні? Фуко стверджує, що де б не існували владні стосунки, їх можна змінити. Це відбувається в різний спосіб. Коли окремі люди роблять неконвенційні, нетипові, віль-

Практикум У 1913 році Василь Розанов передруковує автобіографію відомої російської філософині, першої жінки-докторки філософських наук Марії Володимирівни Безобразової (1856-1914), оснастивши публікацію заголовком “Освічена дівчина-урнінг” і численними коментарями.

Слово “урнінг” увів у вжиток німецький діяч Карл Генріх Ульріхс у ХІХ столітті, слово означало статево-рольову інверсію і позначало гомосексуальність (для науки того часу звичним було плутати сексуальну орієнтацію і гендерну ідентичність). Зверніть увагу, як факти біографії філософині перетворюються в публікації на симптоми, а потім стають діагнозом. Філософ виступає тут експертом, він встановлює норму для жінок і чоловіків.

Фрагменти автобіографії Марії Безобразової супроводжені коментарями Розанова, що в оригінальній публікації подано в зносках.

Проаналізуйте запропонований матеріал із погляду встановлення ним владного дискурсу. Що є норма для Розанова і на основі чого він її визначає? Яку функцію виконує норма, на ваш погляд? Якими дискурсивними засобами організовано цей текст? Хоч автор і називає героїню “чудовою”, у тексті наявний дискурс “дегенерації”: якими засобами досягає його Розанов?

**Оповідь про себе доктора філософії,
Марії Володимирівни Безобразової,
доньки автора і редактора “Збірника державних знань”
(окремі фрагменти з коментарями Розанова)**

...Та мова, яку я для себе виробила, покликана в якнайкоротший спосіб передати зміст моїх думок, – вона перш за все точна і лаконічна [коментар Розанова: “Чоловічий, науковий стиль”].

...Батько дуже швидко піднімався вгору службовою драбиною, уже в 25 років він був начальником відділу, а в 32 – дійсним штатним радником. І батько, і мати писали [коментар Розанова: “Пробудження літературного таланту в генерації перед тим, як народилася чудова дівчинка-урнінг”].

...Якщо я заздрила братам, то ще більше заздрила кучеру, бо в нього все було справжнім. Його капелюх із павиним пір'ям і набірний пояс були кращими, ніж ті, що носили хлопчики. І хоч у мене не було ані капелюха з павиним пір'ям, ані пояса, але уже в 13 років у мене був власний кінь. Батько не знав, що дарувати мені, й тому дарував гроші, за які я й придбала собі коня. Хоч Кареньку утримувала своїм коштом бабуся (ми шоліта жили в її маєтку), але моя конячка і працювала, і возила гній і сіно [коментар Розанова: “Робочі інстинкти в багатій і знатній дівчинки, яку всі ніжили. Порівняй аналогію зі словами Толстого про урнінг-доньку генерала, доньку Маслової у «Воскресінні», «Прощарки содомії у Толстого і Вол. Соловйова». Але водночас тут не просто робочі потяги, але згадано специфічні мужицькі роботи”], усе ж я каталась на ній двічі на тиждень, а в інший час піклувалась, щоб її не мордували. Властиво, бабуся й сама любила коней, і їм жилося в неї добре [коментар Розанова: “Ось як далеко іде [урнінг] в рід. Жінка завжди любить корову, а якщо коня починає любити, то це вже на $\frac{1}{10}$, чи на $\frac{1}{100}$ пробуджений у ній урнінг. Кінь – настільки ж мужича річ, «мужикове господарство», – кінь і ще собака, пес, – наскільки кішки, а особливо корова є домашніми тваринами дружини і її «кут», її «господарство”].

...Мати 10 років приховувала від батька, що вона письменниця. Її псевдонім – Тетяна Свєтова – залишався глибокою таємницею (я була серед тих 3-4-х, хто про це знали).

...“А, бали, яке мені діло до їх балів”, – чудувалась я, сидячи за Гоголем чи Тургенєвим і рушаючи в інший світ. Усе одно помремо, усе – суєта суєт і, коли людина живе на землі так недовго, чи варто перейматись балами! У моїх очах це було вершиною суєти, і від цієї суєти я була позбавлена і позбавила себе сама [коментар Розанова: “Зовсім чоловічий спосіб мислення, типові думки і ставлення до балів гімназистів”].

...Я повірила у свої сили і вирішила... вступати в Цюрихський університет.

Але коли я спробувала повідомити своє рішення мамі, то вона тільки розсміялась.

Та це була мама, що співчувала моєму бажанню вчитись. А був ще батько, який цьому не симпатизував. Учені жінки були жахом для батька: він їх переслідував поза домом і чи міг він змиритися з ними в себе?

Батько лиш тому й віддавав мене до німецького пансіону, бо там вчили менше, ніж у гімназія, і, за його словами, бо там не вчили природничої історії. На його думку, жінкам взагалі не треба вчитись, та оскільки не вчитися в XIX столітті вже не можна було, то він знайшов паліатив у формі німецького пансіону.

Дивно, звичайно, що за такого ставлення до жіночої освіти загалом, і до моєї зокрема, батько призначив мене своїм секретарем [коментар Розанова: “Звичайно, призначив через великі здібності його доньки до цієї чоловічої форми роботи, які, ймовірно, впадали в око”].

...Мати до тонкощів вивчила фах батька – політичну економію [коментар Розанова: “Очевидно, уже в мамі був порух до чоловічої організації, який виріс у її доньки від $\frac{1}{10}$ урнінга до урнінга на $\frac{1}{2}$, і так далі, якщо б продовжувалось потомство – на $\frac{2}{3}$, на $\frac{3}{4}$ і в повного урнінга”].

...І настав той день, коли я увійшла в кабінет батька і розпочала рішучу розмову. Я оголосила, що хочу вчитись. Він здивувався, бо все ніяк не міг зрозуміти, про яке навчання йдеться. Я твердо наполягала, що хочу вступити на педагогічні курси. Батько розміявся: “Ти хочеш бути вчителькою? Але яка з тебе вчителька!” – заявив він. Я відповіла: “Я не хочу бути вчителькою”, – бо справді мріяла зовсім про інше. Але я знала, що інше, на його думку, ще більш недоступне для мене. І тому вирішила домагатись того, що здавалось мені реальнішим.

“Я просто хочу вчитись”, – красномовно переконувала я батька, бо довго готувалась до цієї розмови і продумала всі його слова. І він уважно мене слухав. Але тут виникло нове питання:

“Як же ти будеш сама ходити вулицями?”

Мені було 18 років, але я ще ніколи не ходила сама. Пам'ятаю, як одного разу мама послала за мною до знайомих карету з лакеєм, але батькові така охорона здалася ненадійною, і він посадив в карету ще й гувернантку.

Та в мене була готова відповідь. На курси вступала одна наша сусідка, і я повідомила батькові, що буду їздити з нею. Л. була з дуже шанованої родини, і батько несподівано погодився.

Я пішла і сказала мамі, що сталось. Мама була приголомшена, не могла повірити: “Як міг він дозволити!” – повторювала вона. Але це неймовірне сталось.

Розанов В. 1913. Люди лунного света. Санкт-Петербург. С. 227–249.

ні вибори щодо власного життя, як це зробила дівчина на карикатурі, – вони чинять опір дискурсивним владам. Такі люди порушують звичний стан речей, змінюють дійсність, запроваджують нові практики, створюють нові досвіди. Аби захистити встановлений лад, до таких осіб застосовуються каральні санкції, їх “виключають” із нормативних структур, маргіналізують.

Коли люди навчаються розпізнавати дискурсивну владу і помічати її у звичних поведінкових нормах, у повсякденних розподілах завдань і роботи, у щоденних виборах, вони теж чинять опір владі: коли владу розпізнано, викрито, і коли на неї скеровано критику – влада вже не може видавати себе за “природний стан речей”. Такий процес виявлення, критики, розвінчання влади, аналіз того, як вона створена, називають також *деконструкцією*.

Будь-які дії, що оприявнюють владу, роблять її видимою чи долають структурні обмеження до соціальної рівності для інших груп, є опонуванням дискурсивним владам.

Обставини змінюються, і ті практики, що в якийсь момент є підривними, згодом можуть переставати бути такими, набувати консервативних ознак, перетворюватись на частину влади. У відповідь на них з’являтимуться нові підривні практики. Так, спротив є без-

перервним, динамічним процесом, що супроводжує влади: “Там, де є влада, там є і спротив” (Фуко 1996, 194).

Теорія дискурсивних влад Фуко мала суттєвий вплив на гендерну теорію. Розуміння того, що в багатьох випадках привілейовані групи – це не ті, хто має владу, а ті, через кого влада виявляється, суттєво змінило принципи наукового аналізу, а також і політичні стратегії.

Позиція тих, через кого влада виявляється, є енергомісткою і має різні наслідки. Теорія дискурсивних влад дала змогу показати, що, хоч гендерний показник і є в основі розподілу ресурсів, унаслідок чого жінки як група отримують менший доступ до них, але привілеї чоловіків як групи не завжди обертаються лише вигодами та сприятливими обставинами. Для мільйонів чоловіків привілеї супроводжуються високою смертністю в молодому віці, ризиками, яким чоловіки піддаються, і проблемами зі здоров’ям. Саме ця, гендерна, поведінкова причина понадсмертності чоловіків тривалий час залишалась поза увагою вчених, а відтак, превентивні (упереджувальні) заходи були не завжди ефективними.

Отож, гендерна теорія – це не протиставлення жінок і чоловіків. Це радше аналіз того, як стать визначає обставини життя людини.

Рекомендована література

Барткі Сандра. 2006 (1998). Політика тіла // Антологія феміністичної філософії / Під ред. Е. Джагер, А. Янг; пер. з англ. Б. Єгідис. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”. – С. 383–392.

Р о з д і л 2 Гендеровані влади: про теорію дискурсивних влад

- Савицки Яна. 2005 (1986). Фуко и феминизм: к политике «различия» // Феминистская критика и ревизия истории политической философии / Сост. М. Шенли, К. Пейтмен; пер. с англ. под ред. Н. Блохиной — М.: РОССПЭН. — С. 297–315.
- Фуко Мишель. 1999 (1975). Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова. — М.: Ad Marginem.
- Фуко Мишель. 1996 (1976). История сексуальности. Воля к знанию // Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / Сост. и пер. с фр. С. Табачниковой. — Москва: Касталь. — С. 97–267.